

הרב עזריאל אריאל

הפרשת תרו"מ ע"י ברירה ותנאי

ראשי פרקים:

1. הפרשה בדרך "ברירה"
2. ברירה בדרגות חיוב שונות
3. בירור בשעת החלות
4. מקרים בהם ברירה מועילה
5. ברירה במימד הזמן
6. מקרים בהם ברירה אינה מועילה
7. חילול המעשר בדרך "ברירה"
8. תנאי להפרשה מן הפטור על החיוב
9. תנאי לחשש כמות חסירה
10. נוסח התנאי

הלוקח יין מבין הכותים, אומר: שני לוגין שאני עתיד להפריש - הרי הם תרומה, ועשרה - מעשר, ותשעה - מעשר שני; מחל ושותה (דמאי פ"ז מ"ד).

הקדמה

מאמר זה הוא פרק אחד מתוך חוברת הדרכה להפרשת תרומות ומעשרות במערכות גדולות. הכוונה בחוברת זו היא לרכז את הבעיות ההלכתיות הקיימות בהפרשת תרו"מ במקומות אלו ולהציג את הדרכים להתמודד עימן. לשם כך השתדלנו לאסוף את כל מה שנכתב ע"י הפוסקים בדורינו בנושאים אלו תחת קורת גג אחת, לפי נושאים. בחוברת זו יהיו עשרה פרקים: בעלות, שליחות, גמר מלאכה, חיוב ופטור, תערובות, הפרשה מראש, ברירה ותנאי, מוקף, התנהגות בתרומה, בעיות בסדר ההפרשה. לחוברת אמורים להיות מספר נספחים שידגימו כיצד לקבוע סדר הפרשת תרו"מ בבתי אריזה, בשטחים חקלאיים, במפעלי מזון ובחנותיות. נודה מאד לכל מי שיוכל להעיר את תשומת לבנו לדברים נוספים שלא עלו על דעתנו. החוברת תראה אור אי"ה בחדשים הקרובים.

1. הפרשה בדרך "ברירה"

במקרים רבים, בשעת ההפרשה עדיין לא ברור את מה אפשר להפריש כתרומה או

כמעשר. הדבר מצוי מאד במקומות בהם הפירות עוברים שני שלבים של מיון. במקרים אלו, לאחר המיון הראשוני עדיין לא ידוע מה יישאר בסופו של דבר לצורך התרומה. לפתרון הבעיות הללו מוצע להפריש תרומות ומעשרות מיד, כאשר הביורור המדוייק על מה חלה ההפרשה יעשה לאחר מכן. הפרשה בדרך כזאת נקראת "ברירה"¹. בשאלה זו נחלקו הפוסקים²: יש הסוברים, שמכיון שבדרבנן יש ברירה³ - הדבר יועיל גם לתרו"מ בזה"ז⁴. ויש הסוברים שמכיון שתרו"מ עיקרן מדאורייתא⁵ - לא תועיל בהם "ברירה"⁶. למעשה, יש להפריש בדרך "ברירה" רק כשאין דרך אחרת⁷. במקרה של התלבטות בקביעת סדרי עדיפויות הלכתיים, כדאי להפריש על תנאי⁸, שאם "יש ברירה", תחול ההפרשה בדרך אחת, ואם "אין ברירה" - בדרך אחרת⁹.

1. הגר"ש אויערבך (קונטי "לאפרושי מאיסורא" סי' ג') כותב שגם אם הביורור נעשה לאחר שהדבר יוצא מרשותו של המפריש או מן העולם - הדבר מועיל מדין "ברירה". אך במנחת שלמה סיי ס"ה אות א' כתב שאי אפשר לפדות מעשר שני בדרך "ברירה" בזמן ביעור המעשרות, אם המטבע תבוער עוד לפני הביורור. החזו"א (דמאי ט"ז י"ז) מעיר, שבפרשת התרומה והמעשר, אם ההפרשה היא על מה שיתברר שיאבד מן העולם קודם הגעתו ליד הכהן - הדבר אינו מועיל. זאת מפני שזוהי הפרשה שאינה ראויה לנתינה. ועיי קונטי לאפרושי מאיסורא סי' ג'.
2. עיי מאמרו של אמו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א "התורה והארץ" בי עמ' 141.
3. עירובין ל"ז ע"ב; רמב"ם עירובין פ"ח ה"ז; שו"ע או"ח סי' תי"ג סעי' א' ובהגר"א שם; אנציקלופדיה תלמודית ערך "ברירה" עמ' רכ"ב.
4. כפתור ופרח פרק ל"ח בשם רב האי גאון; שו"ת מבי"ט ח"ב סי' קצ"ו; כס"מ מע"ש פ"ד ה"ט"ו; שו"ע סי' של"א סעי' י"א; שו"ת מהרש"ם יו"ד סי' קצ"ב ד"ה איברא; בהגר"א שם ס"ק כ"ח; פאה"ש סי' י"ד ס"ק כ"א; משפט כהן סי' ל"ב; אורח משפט, השמטות סי' ח'; הגרצ"פ פראנק, הר צבי זרעים ח"א סי' ט"ו (סעי' א'), כ"ה, נ', ס"ב, ס"ג; תורת הארץ ח"ב פרק א' ס"ק כ"ח; המעשר והתרומה פרק ג' סעי' ט"ז; מעדניא תרומות פ"א ח"כ אות א'; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' פ"ד אות ח'; שמירת שבת כהלכתה פרק מ"א סעי' כ"ד וס"ק פ"ט; מסקנת המאמר, "התורה והארץ" בי עמ' 162; וכך הורה הגר"מ אליהו שליט"א.
5. עיי תוס' עירובין ל"ב ע"א ד"ה תאנים, ל"ז ע"ב ד"ה מאן, ביצה די ע"ב ד"ה ותנן; טור ושו"ע יו"ד סי' שכ"ב סעי' ה', סי' שכ"ג סעי' א'. ועיי תורת הארץ ח"ב סוף פרק א', שאף שתרו"מ בזה"ז הוא דבר שעיקרו מה"ת, יש לדון בכל מקרה לגופו. ועיי הר צבי זרעים ח"א סי' ק"ז, שתרו"מ בזה"ז הוא כה"ל ל' עיקר מה"ת. ועיי שו"ת מערכת התניין כלל כ"ג (ח"ה עמ' 329) שאסף את כל השיטות בנושא.
6. פיה"מ לרמב"ם דמאי פ"ז מ"ד-ה'; רמב"ם תרומות פ"א ח"כ ורדב"ז שם; מהר"י קורקוס לרמב"ם מע"ש פ"ד ה"ט"ו; תוס' עירובין ל"ז ע"ב ד"ה מאן, בכורות י"א ע"ב ד"ה טבלים; שו"ת בצלאל אשכנזי סי' ב'; ישיש ב"ק פרק ה' - דיני ברירה פרק א'; ערוה"ש זרעים סי' נ"ו סעי' י"ד; ישועות מלכו קרית ארבע תרומות פ"א ח"כ; חזו"א דמאי סי' ט' ס"ק י"ב כ"א; סי' ט"ז ס"ק י" י"ב י"ז. וכך הורה הגר"ש ישראל שליט"א.
7. שמעתי בשם הגר"ש אלישיב שליט"א, שניתן להסתמך על "ברירה", אך לא בהפרשה למהדרין.
8. דינו של תנאי התלוי בספק הלכתי יידון בחוברת, פרק י' סעי' 4.
9. עיי "התורה והארץ" שם עמ' 164.

2. ברירה בדרגות חיוב שונות

יש הסוברים, שאף לדעות המחמירות ב"ברירה", אין להחמיר אלא במקרים בהם החיוב הוא "חד דרבנן". אבל במקרים שהם "תרי דרבנן", כגון לקוח או ירק בזה"ז¹⁰ - יש ברירה¹¹, מפני שמקרה זה אינו מוגדר כ"עיקרו מן התורה"¹².

יש המחלקים¹³ בין מינים שעיקר חיובם מהתורה, כגון: דגן, תירוש ויצהר, לבין מינים אחרים. יש המחלקים¹⁴ בין הגדל בגבולות עוייב, שקדושתם בזה"ז מדאורייתא, לבין גבולות עויימ שקדושתם בזה"ז היא מדרבנן¹⁵. ויש המחמירים בכל אופן¹⁶.

3. בירור בשעת החלות

החסרון של "ברירה" נאמר דוקא כאשר הבירור נעשה לאחר החלות. אבל אם הבירור נעשה בשעת החלות או לפני כן - אין זו "ברירה" אלא תנאי¹⁷. לענין תרו"מ נחלקו האחרונים: לדעת הנתיבות¹⁸ והגרשי"ז אויערבך¹⁹ גם שם הדבר אינו ברירה. ולדעת החזו"א²⁰ בתרו"מ גם זה נחשב ל"ברירה".

למעשה, נראה שאפשר להקל ולומר בנוסח ההפרשה, שהפסולת שתצא מבית האריזה במשך היום תהיה תרומה בסוף אותו יום. זאת משתי סיבות:

א. יש יסוד חזק להקל גם ב"ברירה" גמורה²¹.

ב. כאן יש ספק אם הדבר בכלל מהווה "ברירה".

10. נושא זה יידון בחוברת, פרק ד' סעי' 4.

11. תוסי רעק"א דמאי פ"ז מ"ד; ישועות מלכו קרית ארבע תרומות פ"א הי"כ; לאפרושי מאיסורא ס"י ו' סעי' ד'; מנחת שלמה ס"י ס"ה סעי' א'; שמירת שבת כהלכתה פרק י"א ס"ק כ"ט; ועיי חזו"א דמאי ט' י"ג שנוטה להקל בירק ובלקוח, אך בס"ק כ"א חזר בו ואסר אף בגבולות עויימ.

12. תוסי פסחים ל' ע"א ד"ה לשהינהו. ועיי רדב"ז שם המחמיר גם בתרי דרבנן.
13. תוסי בכורות י"א ע"ב ד"ה טבלים ושטמ"ק שם אות מ"ג; מג"א או"ח ס"י ש"ז ס"ק ל'; שו"ת שארית ישראל יו"ד ס"י ס"ח.

14. לאפרושי מאיסורא ס"י ו' סעי' ד'. ועיי בית הלוי ס"י א' ענף ז' אות א'. ועיי ריטב"א גיטין ס"ה ע"א ד"ה הא, שחילק בין מעשר ירק, שעיקרו מה"ת, לבין החיוב בעציץ שאינו נקוב, שאין עיקרו מה"ת. ועיי תורת הארץ חי"ב פרק א' ס"ק מ"ה.

15. רמב"ם תרומות פ"א ה"ה.

16. ישי"ש דיני ברירה פרק א'; חזו"א דמאי ס"י ט' ס"ק י"ב, כ"א, ס"י ט"ז ס"ק י' ט"ז י"ז. ועיי אפריון שלמה הלכות חלה פרק א' סעי' ה', שגם א"י שבגבולות עויימ נחשבת לדבר שעיקרו מהתורה.

17. עיי תוסי ב"ק ס"ט ע"א ד"ה כל הנלקט; ר"ש מע"ש פ"ה מ"א ד"ה כל הנלקט; אנציקלופדיה תלמודית ערך "ברירה" הע" 4-102; "התורה והארץ" בי עמ' 9-148.

18. חו"מ ס"י קפ"ב ביאורים ס"ק ב'. וכן כתב בשו"ת "מנחת יהודה" (לרי יהודה צבי ב"ר חיים זאב מלבוב, תקצ"ח) יו"ד ס"י ק"ג.

19. מעדני"א תרומות פ"ד ה"ב; שמירת שבת כהלכתה פרק י"א סעי' כ"ד והע"י פ"ז בסופה.

20. דמאי ט' י"ד.

21. ראה סעי' 1-2.

4. מקרים בהם ברירה מועילה

ישנם מקרים המוגדרים כ"ברירה" ואעפ"כ כתבו הפוסקים שהדבר מועיל גם לדעה המחמירה.

א. אם ודאי²² שהדבר יתברר לנו²³, נחלקו הראשונים: "יש בזה משום ברירה"²⁴. ו"א שבמקרה זה ההפרשה מועילה למרות שהיא "ברירה"²⁵. מסקנת האחרונים²⁶ היא להקל. מכאן ש"ברירה" היא רק כאשר יתכן שהדבר לא יתברר לנו כלל. מדברי החזו"א²⁷ משמע, שגם אם ודאי שהדבר יתברר לנו, אבל יש יותר מאשר שתי אפשרויות²⁸ - זוהי "ברירה", שאינה מועילה.

ב. הרשב"א²⁹ מחדש, שאין חיסרון של "ברירה" במקרה שהמעשה יכול לחול גם בשעת הברירה³⁰. לדעה זו, רק אם ההפרשה לא יכולה לחול בשעת הברירה, כגון שאכל את הפירות, מכר אותם או שרף את התרומה - אז יש מקום לומר "אין ברירה". וכך נוקטים הנתיבות³¹, השאג"א³² והגרש"ז אויערבך³³. ונראה, שאם ההפרשה יכולה לחול בשעת הברירה, אלא שהדבר אסור עפ"י הדין³⁴ - הדבר יחשב ל"ברירה"³⁵.

22. כגון: הפרשה של מה שיאכלו העובדים במשך היום. במקרה זה הדבר יתברר לנו בוודאות, שכן יש רק שתי אפשרויות: או שיאכלו או שלא יאכלו. כמו כן אפשר לומר: הפירות שבערב יהיו הצפוניים ביותר יהיו עתה מעשר ראשון, שכן אין ספק שבערב יהיו פירות שהם הצפוניים ביותר ביחס לאחרים. אבל לומר שמה שיתברר כפסולת במשך היום יהיה תרומה - זוהי ברירה, מפני שיתכן, תיאורטית, שהעבודה תושבת ושום דבר לא יתברר כפסולת באותו היום.

23. אם הדבר יתברר, אך לא לנו - אין הדבר מועיל: ראה סעי' 6 אות א'.

24. רמב"ן גיטין כ"ה ע"ב סד"ה תולה; תוסי' סוכה כ"ג ע"ב אד"ה דברי. ועי' מהרש"א סוכה שם, שאין זו כוונת התוס'.

25. תוסי' גיטין כ"ה ע"ב ד"ה רבי; סוכה כ"ד ע"א סד"ה רבי.

26. ישיש ב"ק פרק ה' - דיני ברירה פרק ב'; קצוה"ח ס"י ס"א ס"ק ג'; בהג"א או"ח ס"י ת"יג סעי' א' בסופו; אנציקלופדיה תלמודית ערך "ברירה" עמ' רכ"ב. ועי' חו"א דמאי ט"ז א-ב' שאינו מכריע בין הדעות.

27. דמאי ט"ז ג'.

28. כגון: הפסולת שתתברר (שתי אפשרויות) תהיה תרומה גדולה, ואם לא תתברר פסולת (אפשרות שלישית) - יהיה הפרי שבידי תרומה.

29. שו"ת הרשב"א ח"א ס"י פ"ג. ועי' תוסי' מנחות פ' ע"א ד"ה הפריש, ומשמע שחולק. ועי' שו"ת מנחת יהודה ס"י ק"ג.

30. כגון: שההפרשה תחול בבוקר על הפסולת שתתברר במשך היום, כאשר הפסולת נשאר במפעל עד סיום העבודה ואינה מושמדת.

31. ס"י ס"א ביאורים ס"ק ג'; מקור חיים הלכות פסח ס"י תני"ד ס"ק ב'. מדברי הקצות בס"י ס"א שם משמע שאינו סובר כך, ולכן הוא מתרץ את קושיית הנתיבות שם באופן אחר.

32. ס"י צ"ה.

33. קונטי' לאפרושי מאיסורא ס"י ג' אות ב'.

34. כגון: הפרשה בשבת, שלא מן המוקף או בסמוך לביעור המעשרות.

35. עיי' משנה מע"ש פ"ה מ"ט במעשה דר"ג, שיש ראשונים המסבירים שהפריש בדרך "ברירה". לדעה זו היה צורך להסתמך על מ"ד "יש ברירה", אף שההפרשה היתה יכולה לחול גם כשר"ג חזר לביתו. וי"ל דחשיב "ברירה" מפני שהיה אסור לו לדחות את ההפרשה, בגלל שהגיע זמן הביעור. ועיי' שמירת שבת כהלכתה פרק י"א סעי' כ"ד, שהפרשה ביום ששי על מה שיתברר בשבת, אפילו לפני האכילה - נחשבת ל"ברירה". וצ"ל שזה מפני שאסור לעשר בשבת. ועיי' שו"ת מנחת יהודה ס"י ק"ג, שהפרשת חלה באופן שבזמן החלות היא מן המוקף אך בשעת הברירה אינה מן המוקף - אינה תלויה בברירה.

5. ברירה במימד הזמן

לפעמים נוח יותר לקבוע את זמן חלות ההפרשה לפי פעולה שתיעשה אחריה, כגון: "ההפרשה תחול רגע לפני סגירת הקופסאות"³⁶. ניסוח זה תלוי גם הוא בשאלת "ברירה", שכן רק כשיעשה המעשה יתברר אימתי חלה ההפרשה. בשאלה זו נחלקו האחרונים: הקצות³⁷ אומר בדעת המהרש"ל³⁸, שברירה במימד הזמן, אף שהיא "ברירה" - הרי היא מועילה³⁹. זאת מפני שזהו דבר העתיד להתברר בודאי⁴⁰. בהסבר הדבר אומר הקצות, שכל רגע ורגע הוא בספק אם הפעולה תיעשה לאחריו או לא, וכעבור הזמן יתברר הדבר בוודאות לגבי אותו הרגע. המהרש"א⁴¹ חולק ואומר שגם ככה"ג הוי ברירה. הקצות³⁷ מסביר בטעם הדבר, שאין אנו דנים על כל רגע בנפרד אלא על כל הרגעים ביחד. ומכיון שאין ודאות שהמעשה יעשה, אין ודאות שהרגע עליו מדובר אכן יתברר. הפני יהושע⁴² מכריע כמהרש"ל. למעשה נראה שיש מקום להקל, בהתחשב בכך שלרוב הפוסקים יש ברירה. אך כדי לצאת מכל ספק, ניתן לקבוע את זמן חלות ההפרשה עפ"י גורם שיהיה מבורר בשעת החלות.

6. מקרים בהם ברירה אינה מועילה

הפוסקים מעלים מקרים בהם אף אם "יש ברירה" יש מקום לומר שהדבר לא יועיל: א. הגרש"ז אויערבך⁴³ דן בהפרשה בדרך "ברירה" כאשר הברור יהיה רק כלפי שמיא. הוא מעיר שיתכן, שדבר שלא יתברר לאיש - אינו מועיל אף למייד "יש ברירה", מפני שזה לא נחשב ברור⁴⁴. מסיבה זו הוא אומר שקריאת שם תרומה למה ש"יופסד העולם באופן שלא יעשה בו שום דבר האסור בתרומה"⁴⁵ - אינה מועילה.

36. בדרך זו חלות ההפרשה היא בזמן שהכל מוקף.

37. סיי סייא סוסיק ג'.

38. חכמת שלמה לתוסי גיטין כ"ה ע"ב ד"ה רבי.

39. ראייה לכך מביא הקצות מהגמרא, ב"מ ל"ד ע"א: "נעשה כאומר לו, לכשתגב ותרצה ותשלמני - סמוך לגניבתה קנייה לך". אך לפי פירוש המהרש"א שם בסוגיא אין להביא מכך ראייה.

40. ראה סעי' 4 אות א'.

41. לתוסי שם. ועיי תוסי סוכה כ"ה ע"א סוד"ה דברי, שיש בזה משום "ברירה". אך י"ל שהתוסי לשיטתם שם, שגם דבר העומד להתברר בודאי נחשב לברירה: ראה סעי' 4 אות א'.

42. גיטין שם. לדעתו, אם הדבר המתברר הוא רק הזמן, כאשר עצם הדבר הוא מוחלט - אין בכך משום "ברירה" כלל.

43. קונטי לאפרושי מאיסורא סיי די אות א'.

44. עיי שו"ת פני משה ח"ג סיי א' (מובא שם), שאף בתנאי, אם הוא מתברר רק כלפי שמיא - אינו מועיל. אך הגרש"א חולק עליו וסובר שהדבר הוא לעיכובא רק בהפרשה בדרך "ברירה".

45. נוסח ההפרשה להגר"ד בהר"ן, מובא בתחילת קונטי "לאפרושי מאיסורא".

מדברי החזו"א⁴⁴ משמע, שגם בכה"ג הדבר מועיל לסוברים "יש ברירה". מסיבה זו הוא אומר, שהפרשה על תנאי, שלא תחול על מה שיגיע לידי מי שיפריש כדין⁴⁷ - תועיל לדעה זו.

ב. התוסי' בקידושין⁴⁸ דנים בהפרשה בדרך "ברירה" ומעירים שההפרשה אינה מועילה ללא ציון מפורש של הכמויות בהן מדובר⁴⁹. שאר הראשונים⁵⁰ בסוגיא לא מתייחסים לסברא זו, ומדבריהם משמע שאין בכך בעיה. הגרש"ז אויערבך⁵¹ כותב שיש לחוש לדברי התוסי', מפני שלא מצאנו מי שיחלוק עליו במפורש. לעני"ד נראה שיש להעיר על כך מדברי הרמב"ם⁵², המביא בפירוש נוסח להפרשה בדרך "ברירה" בדמאי ללא כל ציון כמויות.

ג. הגר"מ אליהו הורה, שגם למי"ד "יש ברירה", אין להקל אלא במקרה שברור שההפרשה תחול על פירות אלו, אלא שלא ידוע מה יהיה תרומה ומעשר ומה יהיה חולין. אבל אם לא ידוע מראש על מה בכלל תחול ההפרשה - קשה לסמוך על כך.

ד. דוגמאות נוספות נידונות בקונטי' "לאפרושי מאיסורא"⁵³ ואין כאן מקומו.

7. חילול המעשר בדרך "ברירה"

כאשר מפרישים תרומות ומעשרות בדרך "ברירה"⁵⁴, נחלקו הראשונים באיזו דרך ניתן לחלל את המעשר השני: לדעת רש"י⁵⁵ יש לחלל את המעשר השני מיד, ורק אח"כ יתברר על אלו פירות חלה הקדושה. וכך נוקט הגרש"ז אויערבך⁵⁶.

46. דמאי ט"ז ט"ז. מובא ומפורש בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קי"ט, ח"י סי' ק"ד. וכך משמע מדברי הגרצ"פ פראנק, הר צבי זרעים ח"א סי' נ'. וראה לעיל סעי' 1-2, שלדעת החזו"א נוקטים להלכה ש"אין ברירה".

47. ראה לקמן סעי' 8.

48. דף כ"ו ע"ב ד"ה מעשה.

49. וראיתו מהמשנה, דמאי פ"ז מ"ד: "...שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה, ועשרה מעשר, ותשעה מעשר שני..."

50. עיי' תוסי' הרא"ש קידושין שם ועוד ראשונים; ב"מ י"א ע"א תד"ה עישור ועוד ראשונים.

51. קונטי' לאפרושי מאיסורא סי' ו' סעי' א'. ועיי' סוף סי' ו', שם מובא נוסח הפרשה מתוקן שגם הוא מתבסס על ברירה מסוג זה. ועיי' מנחת שלמה סי' נ"ג סעי' ג', שד"יעת הכמויות (בערך לכה"פ) היא לעיכובא בכל מקרה, ללא קשר לשאלת "ברירה".

52. מעשר פ"ט ה"י. ואלו דבריו: "נתן לו ע"ה כוס לשתותו, אומר: מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס - הרי הוא מעשר, ושאר מעשר סמוך לו. וזה שעשיתי מעשר - עשוי תרומת מעשר על השאר הסמוך לו. ומעשר שני בפי הכוס, והרי הוא מחולל על המעות. ושותה ומניח כדי תרומת מעשר בשולי הכוס".

53. קונטי' לאפרושי מאיסורא סי' ד'.

54. עיי' דמאי פ"ז מ"ד; עירובין ל"ו ע"ב; יומא נ"ו ע"א; סוכה כ"ג ע"ב; גיטין כ"ה ע"א; ב"ק ס"ט ע"א; חולין נ"ד ע"א; מעילה כ"ב ע"א.

55. רש"י לסוגיות אלו ד"ה ומיחל. ועיי' רש"י חולין שם, שיש לעשות כך לכתחילה, בכדי לתקן ככל האפשר.

56. מנחת שלמה סי' ס"ה אות א' ד"ה אולם; שמירת שבת כהלכתה פרק י"א סעי' כ"ד. וצ"ע, שכן רש"י הוא בודע יחיד מול כל שאר הראשונים.

לדעת ראשונים אחרים⁵⁷ אי אפשר לחלל מעשר שני שמקומו לא הוגדר בפירושו. לדעה זו יש לקבוע את זמן חילול המעשר לאחר שעת הביורו.

8. תנאי להפרשה מן הפטור על החיוב

בשווקים ישנה בעיה חמורה, של הכשלת הקונים בהפרשה מן הפטור על החיוב, כאשר מוכרים פירות מתוקנים למקום בו הם נמכרים עם פירות טבל. ניתן למנוע את הבעיה הזאת באמצעות תנאי⁵⁸, שיקבע, שההפרשה לא תחול על תוצרת שאדם אחר ישתמש בה באופן שיקרה לו מכשול מסוג זה, כגון שישתמש בתוצרת שלנו לתרומה ומעשר על תוצרת טבל שתהיה ברשותו.

תנאי זה הוא "ברירה"⁵⁹, מפני שרק לאחר שיתברר אם נגרם מכשול לאחרים יתברר על מה בדיוק חלה ההפרשה ומה בדיוק הוגדר כתרומה ומעשר⁶⁰. השאלה אם "יש ברירה" לא הוכרעה באורח מוחלט⁶¹.

לכן נראה שעדיף להוסיף, שתנאי זה חל רק אם אינו מקלקל את ההפרשה⁶². תוספת זו תגרום לכך שאם ההלכה היא כמ"ד "אין ברירה" תחול ההפרשה ללא התנאי. אז אכן לא יועיל תנאי זה למנוע את התערובת.

9. תנאי למניעת כמות חסרה

אם המפריש חושש שלא יצליח לדקדק כראוי בכמויות שהוא מפריש לתרומה, יש חשש שההפרשה מקולקלת⁶³. ניתן למנוע את הקלקול שבהפרשת כמות חסרה בדרך של הפרשה על תנאי⁶⁴. התנאי יגדיר, שבמקרה של כמות חסרה - ההפרשה לא תחול על חלק מסויים של הפירות, שמכירתם כטבל חמורה פחות. תנאי זה הוא "ברירה"⁶⁵ במקרה שאכן יתברר שאין כמות מספקת. אם הכמות הדרושה נמצאת - הכל יהיה מבורר בשעת ההפרשה, ולא תהיה בכך שאלה של "ברירה"⁶⁶.

57. ר"ש דמאי שם ד"ה שני לוגין ורא"ש שם אות ט'; תוסי יומא שם ד"ה הלוקח, ומיחל; תו"י שם ד"ה ומיחל; תוסי גיטין שם ד"ה ומיחל, סוכה שם ד"ה שני. וכן משמע מן הרמב"ם בפיה"מ דמאי שם ובה"ל מעשר פי"ז ה"א. ועיי שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' י"ז, שהנודר על תנאי אינו יכול להישאל על הנדר לפני שיקיים את התנאי.

58. חזו"א דמאי ט"ז ט"ז ד"ה צריכים; קונטי לאפרושי מאיסורא סי' ו' סעי' ד'; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קי"ט, ח"י סי' קי"ד; שו"ת ישועת משה ח"ד סי' ז' סעי' ג'. החזו"א שם מתנגד לתנאי כזה רק כאשר מדובר בביטול התרומה בק"א.

59. לעיל סעי' 1. ועיי "הליכות שדה" 42 עמ' 5.

60. ראה נוסח התנאי, לקמן סעי' 10.

61. לעיל סעי' 2-1. הגר"מ אליהו הורה שהברירה בכה"ג היא גרועה במיוחד, וקשה לסמוך עליה גם לפי הדעות המקילות בדין ברירה: ראה סעי' 6 אות ג'.

62. שו"ת ישועת משה ח"ד נוספות עמ' ק"ו.

63. הנושא יידון בחוברת, פרק ה' סעי' 8.

64. "הליכות שדה" 42 עמ' 4-5. ראה נוסח התנאי בסעי' 10.

65. לעיל סעי' 1.

66. "הליכות שדה" שם.

סדר העדיפויות להוצאת פירות מכלל ההפרשה הוא כדלקמן:

- א. פירות שיתקנו אח"כ ע"י הקונים⁶⁷.
 - ב. פירות המיועדים ליצוא לחו"ל⁶⁸ ויאכלו שם ע"י גויים⁶⁹.
 - ג. פירות⁶⁹ (או חלקי פירות) שלא יאכלו כלל או יאכלו ע"י גויים בארץ.
- אם כל התוצרת היא בדרגת חיוב שווה וכולה מיועדת למקום אחד, ניתן ללכת בדרך אחרת, והיא: להפריש את שאר התרומה מתוך הפירות המתוקנים, ולבטל אותה באחד ומאה⁷⁰. ואף שאין ללכת בדרך זו לכתחילה, יש מקום לצרף אותה לצורך מניעת חששות וספיקות.

10. נוסח התנאי

א. לבעיית תערובות

- אם הפרשה זו תגרום מכשול למישהו⁷¹ ותנאים אלו אינם מקלקלים את ההפרשה⁷², הריני מתנה⁷³ שההפרשה שלי תחול על הסדר הזה:
1. הפרשה זו לא תתייחס לאותם הגידולים שמהם ייגרם המכשול⁷⁴.
 2. אם תבטל הפרשת המעשרות או חלק מהם, תחול ההפרשה שלי על הגידולים הסמוכים להם⁷⁵.

67. עיי "הליכות שדה" שם. מכיון שהפרשה זו היא בדרך של "ברירה", שיש הנמנעים מלסמוך עליה, יש במכירת פירות אלו ללא הפרשה משום מכירת טבל לחבר לצורך.

68. יש הפוטרים פירות אלו מתרומים. עיי מאמרו של הגר"ש ישראלי שליט"א, "התורה והארץ" ב' עמ' 140-125.

69. בזה אמנם יש איסור מכירת טבל מדרבנן, אבל אין בזה משום מכשול לאוכלים.

70. עיי תוספתא תרומות פ"ה הי"ח; ירושלמי דמאי פ"ז הי"ז, חלה פ"ג סוף ה"א; מנחת שלמה ס"י ס' אות ו'; כרם ציון השלם אוצר התרומות ח"א עמ' רפ"א.

71. מכשול יכול להיגרם בכמה מקרים:

א. אם המפריש הבא ישתמש בפירות המתוקנים שלנו כתרומה או מעשר על פירותיו - תבטל ההפרשה שלנו על אותם הפירות.

ב. אם הוא ישתמש במעשרות שהפרשנו כתרומה או מעשר.

ג. אם יפריש מפירות אחרים על הפירות המתוקנים שלנו - הרי ימצא "מרבה במעשרות".

ד. אם המפריש הבא יתקן את כל התוצרת פעם נוספת ויברך על ההפרשה, שברכתו היא לבטלה.

72. התנאים הללו הם "ברירה" (ראה סעי' 1). ולדעת הגר"מ אליהו שליט"א הם "ברירה" גרועה במיוחד (ראה סעי' 6 אות ג). לכן קבענו שיחולו רק אם ההלכה היא ש"יש ברירה": ראה סעי' 1-2.

73. סעיפי התנאי מבוססים על נוסח שחיבר הרב י. בויאר, הליכות שדה 42 עמ' 4, ו-45 עמ' 6. אך יש להדגיש שהתנאי המופיע שם בא לפתור רק את הבעיה של כמות חסרה, ובמקרים רבים אינו מהווה "ברירה".

74. אם נבטל את כל ההפרשה נימצא נכשלים בהאכלת טבל או במכירתו, שכן חלק מהפירות עלולים להגיע לידי מי שלא יפריש מהם שוב, או למקום בו יתקנו פעם נוספת באופן שאין בו מכשול. לכן קבענו שההפרשה תבטל רק באותם פירות בהם הדבר הכרחי.

75. לאור מה שנאמר במשפט הקודם, ייתכן שמה שהופרש כמעשר יגיע לידי המפריש הבא והפרשתו תצטרך להתבטל. לכן אנו קובעים מעשר אלטרנטיבי.

3. הכמויות בהפרשה זו תהיינה לפי מה שלא יפרישו ממנו שוב⁷⁶.

ב. לכמות חסרה

אם הכמות שהפרשתי לא תספיק לתיקון כל מה שברצוני לתקן⁷⁷, תחול ההפרשה שלי על הסדר הזה:

1. ההפרשה לא תחול על מה שיתוקן ע"י אנשים אחרים⁷⁸. סדרי ההפרשה ישתנו כמו בתנאי הקודם (סעי' 2-3).

2. אם גם כך לא תהיה כמות מספקת⁷⁹, ההפרשה שלי לא תחול על הפירות הצפוניים מבין אלו שיאכלו ע"י גויים בחו"ל. המדובר בכמות שלא הפרשתי כנגדה כמות מספקת.

(במה שמיועד לשוק המקומי יש לומר: הצפוניים מבין אלו שלא יאכלו כלל או שיאכלו ע"י גויים).

3. אם בכל זאת לא תהיה כמות מספקת לתרומת מעשר, יהיה שאר תרומת המעשר בפירות הסמוכים לפרי שנקטף ראשון מכל הפירות שברצוני לתקן⁸⁰.

76. לאחר ביטול ההפרשה לחלק מן הפירות, יתברר שהכמויות שהפרשנו כמעשרות היו מוטעות, והווי "מרבח במעשרות". סעיף זה מתנה, שהכמויות של המעשר והתרומה תוגדרנה על פי מה שיתברר ככמות הסופית של הטבל שאנו רוצים לתקן בהפרשה זו.

77. למקרה שקרתה תקלה ולא הופרשה כמות מספקת לתרומה, אנו רוצים למנוע מצב של הכשלת הציבור ולכן אנו מגדירים את הירקות שיישארו בטיבלם. ירקות אלו יהיו אותם שדרגת החיוב שלהם בתרומה היא הנמוכה ביותר, וכדלקמן. תנאי זה אינו "ברירה", מפני שהוא מתייחס למציאות הקיימת ברגע ההפרשה.

78. עפ"י הנוסח שחיבר הרב י. בויאר, הליכות שדה 42 עמ' 4, ו-45 עמ' 6.

79. ראה לעיל סעי' 9.

80. תרומה זו תבטל בק"א, עפ"י הצעתו של הגרש"ז אויערבך שליט"א: ספר אי"י עמ' קמ"ט.